

Dawid Golik

Nowotarska noc Kilka uwag na marginesie artykułu Karoliny Panz

Od jedenastu lat badam losy żydowskich mieszkańców Nowego Targu. Mam nadzieję wkrótce zakończyć swą pracę doktorską, dotyczącą historii ich Zagłady¹ – pisze o swojej pracy naukowej związana z Uniwersytetem Warszawskim badaczka Holokaustu Karolina Panz. Na końcowy efekt tych badań czekam z niecierpliwością i zainteresowaniem od 2014 r., kiedy miałem przyjemność poznać autorkę osobiście na spotkaniu w nowotarskim Muzeum Podhalańskim. Tym bardziej, że rzeczywiście historia Żydów z tego regionu Polski – także w latach okupacji – nie była dotąd przedmiotem wnikliwych analiz. Pojawiała się jedynie jako mniejszy lub większy fragment monografii poszczególnych miejscowości czy gmin lub też element publikowanych w ostatnich latach wspomnień i relacji najstarszych mieszkańców powiatu. Nikt nie zadał sobie jednak jak dotąd trudu, by te pojedyncze historie ze sobą zestawić, porównać i osadzić we właściwym kontekście. Przygotowywana przez Panz dysertacja ma więc dużą szansę tę lukę wypełnić, a jednocześnie ukazać Zagładę podhalańskich Żydów jako jeden z najistotniejszych dla okupacji tego regionu elementów niemieckiej polityki terroru w Generalnym Gubernatorstwie. Zwłaszcza że autorka ma możliwość wykorzystania nie tylko powstałych już opracowań, ale też zbiorów licznych archiwów polskich i zagranicznych, dzięki czemu zestawiać może ze sobą i krytycznie oceniać różne źródła.

Artykuł Karoliny Panz *Powiat nowotarski* w pracy zbiorowej *Dalej jest noc. Losy Żydów w wybranych powiatach okupowanej Polski* (t. 2, Warszawa 2018, ss. 215–358) pod redakcją Barbary Engelking i Jana Grabowskiego jest – jak się wydaje – pierwszą poważną zapowiedzią przyszłej pracy doktorskiej autorki². Obszerne opracowanie już na pierwszy rzut oka zachęca

---

1. <http://dialog.org.pl/liderzy-dialogu/pl/praca-badawcza/> (dostęp: 25 V 2018 r.).

2. Część ustaleń autorka opublikowała już wcześniej na łamach „Studiów Żydowskich. Almanachu” w artykule *Żydowscy mieszkańcy Nowego Targu – historia Zagłady* („Studia Żydowskie. Almanach” 2014, nr 4, s. 77–96). Powojennymi losami nowotarskich Żydów K. Panz zajęła się z kolei w artykule *„Dlaczego oni, którzy*

do wglębnienia się w lekturę i śledzenia losów poszczególnych rodzin, osób czy lokalnych zbiorowości na przestrzeni lat 1939–1945. Panz przedstawia kolejno: charakterystykę powiatu nowotarskiego, początki eksterminacji ludności żydowskiej, przebieg akcji Reinhardt w powiecie, podejmowane przez podhalańskich Żydów próby jej przetrwania oraz przeżycia już po jej zakończeniu, reakcje polskiego społeczeństwa na Zagładę, losy konwertytów, krótkie portrety Polaków ratujących Żydów oraz powojenne zyciorysy niektórych ocalałych. I choć należy zasadniczo pozytywnie ocenić podjęty przez autorkę trud przedstawienia wojennej historii nowotarskich Żydów (choćby dlatego, że próba ta została podjęta po raz pierwszy na taką skalę), to warto zwrócić uwagę na niektóre aspekty, które wymagałyby dalszych kwerend, bardziej wnikliwych analiz lub innego podejścia – odbiegającego od czarno-białych schematów i interpretacji, które wypaczyć mogą wyniki najlepszych nawet badań. Autorka bowiem, poza tym że popełnia w swoim tekście błędy, niekiedy wybiórczo (lub niedbale) dobiera i analizuje źródła, a następnie na tej podstawie stawia kategoryczne tezy, które w wielu wypadkach nie są uprawnione. Brak dystansu do badanej materii i silne przeświadczenie o słuszności formułowanych wniosków to według mnie główne zarzuty, jakie można postawić Karolinie Panz.

Ocena niemieckich służb okupacyjnych

Mimo że nie stanowią one najważniejszej części artykułu i można by je potraktować marginalnie, to jednak analizę tekstu Panz zdecydowałem się rozpocząć od ustaleń autorki dotyczących wojennych realiów panujących na Podhalu. To bowiem, jak badaczka rozumie okupacyjną codzienność oraz wzajemne relacje Niemców i byłych obywateli II RP³, wydaje się rzutować na jej szczegółowe oceny dotyczące przebiegu samej Zagłady oraz późniejszych prób przetrwania podhalańskich Żydów. Ustalenia Panz dotyczące funkcjonowania okupowanego przez Niemców pow. nowotarskiego są niestety w mojej opinii momentami dość powierzchowne, co można dostrzec już przy okazji charakteryzowania samego powiatu i niemieckich władz, które aż do ostatnich dni wojny realizowały restrykcyjną i brutalną politykę wobec obywateli polskich. Autorka, podążając za intuicją lub też pojedynczymi relacjami, buduje między innymi nieprawdziwy obraz niemieckich urzędników czy funkcjonariuszy. Pisząc np. o postaci Victora von Dewitza, pierwszego okupacyjnego starosty nowotarskiego, wspomina go jako młodego niemieckiego biurokrate, który z rzekomą frustracją raportować miał do władz dystryktu w Krakowie, że zarządza najmniejszym i najbiedniejszym powiatem w całym regionie⁴. Przeciwstawia go równocześnie postaci jego następcy (a wcześniej podwładnego – komisarza miejskiego Zakopanego), Hansa Malsfeya, sugerując w domyśle (za powojenną relacją von Dewitza), że w odróżnieniu od niego, był on

tylę przecierpieli i przetrzymali, musieli zginąć". *Żydowskie ofiary zbrojnej przemocy na Podhalu w latach 1945–1947* („Zagłada Żydów. Studia i Materiały” 2015, nr 11, s. 30–89).

3. Używam sformułowania „byłych obywateli II RP”, by podkreślić ich zależność od reżimu okupacyjnego. W sensie prawnomiędzynarodowym nie utracili oni przedwojennego obywatelstwa.
4. K. Panz, *Powiat nowotarski...*, s. 217, 220. Analiza oryginału tego dokumentu nie pozwala uznać go za pisany pod wpływem emocji lub z poczuciem frustracji. Jest to raczej suchy i skrupulatny raport dotyczący tego, jak wygląda powiat, jaki ma potencjał i co udało się w ciągu niemal dwóch lat na jego terenie zrobić. Zob. IPN GK 196/281, Akta procesu Josefa Bühlera [dalej: IPN GK 196/281], Tätigkeitsbericht der Kreishauptmannschaft Neumarkt (Dunajec) vom 17. September bis 31. Mai 1941, k. 114–163 (podawana przez autorkę data 7 VI 1941 r. nie jest datą sporządzenia sprawozdania, lecz wysłania go do prezydenta Głównego Wydziału Spraw Wewnętrznych Rządu GG).